

Kur'ân Kıraatinde İmâle ve Feth'in Kitâbî Referansları

el-İmâlâh and al-Fath's Bookish References in Qur'ân Recitation

İbrahim TETİK

Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı

Dr. Lecturer, Atatürk University, Faculty of Theology,

Department of Tafsir, Erzurum / Turkey

ibrahim.tetik@atauni.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-3371-8679

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 21 Şubat / February 2020

Kabul Tarihi / Date Accepted: 28 Nisan / April 2020

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Haziran / June 2020

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

DOI: 10.29288/ilted.692260

Atıf / Citation: Tetik, İbrahim. "Kur'ân Kıraatinde İmâle ve Feth'in Kitâbî Referansları / el-İmâlâh and al-Fath's Bookish References in Qur'ân Recitation".

ilted: ilabiyat tetkikleri dergisi / journal of ilabiyat researches 53

(Haziran / June 2020/1), 41-65. doi: 10.29288/ilted.692260

İntihal: Bu makale, özel bir yazılımca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by special software. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/ilted> | <mailto:ilahiyatdergi@atauni.edu.tr>

Copyright © Published by Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi /

Ataturk University, Faculty of Theology, Erzurum, 25240 Turkey.

Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Öz

Ülkemizdeki ve dünyanın çeşitli bölgelerindeki kâriilerin, imâleyi farklı okudukları bir vakıadır; teknolojik olanaklarla bunların bir dizi ses kaydına erişebilmek mümkündür. Muhtelif okumalar, kâriilerin aynı imâle olgusunu ferdî tecrübeleriyle seslendirmelerinden kaynaklanmaktadır. O halde imâlenin kişisel deneyimlerden arındırılarak, ilk dönemlerden itibaren kitâbi olarak nasıl neşv-ü nemâ bulunduğu ve nihaî olarak nasıl bir tanım ve uygulamaya eriştiğiyle ilgili bir tespitte gereksinim duyulmaktadır. Bu sayede hangi kârî ya da kâriilerin, imâleyle ilgili telaffuz biçiminin sahih okuyuşa en yakın olduğu sonucuna erişilebilecektir. Makalemizde sahih okuyuşu tespit etmek amacıyla, imâle ve feth çeşitlerinin ilk dönem eserlerinden bu yana nasıl açıklandığını, kategorilerinin karşılaştırmalı olarak nasıl değerlendirildiğini, bazı kârîilerin okuyuşlarından örnekler de sunarak incelemeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Kıraat, Fonetik, İmâle-i kübrâ, İmâle-i suğrâ, Feth.

Abstract

It is a case that al-qari/reciters in our country and in various regions of the world pronounce al-imalah in different ways/forms. It is possible to access a series of audio recordings about this thanks to the technological advancements today. Various recitings arise from the fact that reciters voice the same al-imalah with their individual experience. Therefore, there is a need to determine how al-imalah was featured in written media and was eventually defined and recognized without the influence of the personal interpretations. In this way, it might be possible to determine which al-qari/reciters have the closest pronunciation of al-imalah to the authentic readers. In order to determine the authentic reciting, in this study, we will try to examine how the types of al-imalah and al-fath have been explained since the first period, how their categories have been compared, by providing examples from the reciters.

Keywords: Qiraat, Phonetic, al-Imalah kubra, al-Imalah sughra, al-Fath.

Extended Summary

One of the prominent subjects of the Qur'anic Qiraat is the pronunciation of al-imalah and al-fath in the context of correct Qiraat measurements. As a requirement of the ard and sama method, a reciter is expected to keep the verbal experience acquired from the expert reciter and shape his recitation accordingly. With this method, the Quran recitation has been transferred with great devotion from the period of Prophet (pbuh) until today. Nevertheless, throughout the historical process, there are many recitings that do not overlap with each other and are not supported by book references. Applying to the classical period works that constitute the sole basis of the Sahih-sakim distinction will provide a way out to overcome the problem. Our study does not cover technical issues such as the causes of al-imalah and al-fath elements, or in which cases they can be done or what prevents al-imalah. It only includes explanations for the definition and qualification and practice problems of al-imalah and al-fath. A study with this content requires more extensive academic research. When we set out to investigate the diverse characteristics of pronunciation of al-imalah and al-fath by al-qari/reciters, and each person's claims that the most correct reading belongs to them, we realized that the conflict expanded to many regions of the world, not only with our own al-qari/reciters. The severity of the problem made it difficult to determine which of each recitation was reliable and required a clear redraw of the boundaries of the study. In this respect, as a supplement to individual recitations, it is imperative to leave personal experiences aside and to determine the approach of classical period works on the subject by putting the book definitions into effect. In this way, definitions will be evaluated from a holistic point of view, the book equivalents of al-imalah and al-fath will be determined, and individual recitations can be subjected to the criteria of right and wrong with the perspective to be prepared in this process. What is indeed expected from a definition-oriented study is the transfer of descriptions or phrases given in the works of their period referring to the subject in the topic presented. In this

way, personal experiences will be prevented and a more objective perspective will be provided. In this respect, in our research, the phrases related to the relevant concepts and their partners will be tried to be reflected according to the subject matter and historical sequence, without making any distinction between linguistics and recitation. In our research, firstly, it is explained how both types of al-imalah, kubra/big and sughra/small are understood in classical works taking their definition at the center. Thus, it is aimed to create a sound perception of al-imalah. In this context, definitions of all authors from Sibeveyh to Ibn-Jazari were reached. It was seen that it is correct to choose the expressions with "قرب" origin rather than using the verb "نحأ" which is in the sense of zooming elif to ya, and fetha to elif and included in the definitions for the al-imalah. In short, we accept the definition of al-imalah as "the tendency of fetha to kasra." It has been determined that this definition includes all types of al-imalah as it has the tendency of elif corresponding long fatha, and ya corresponding long kasra. In addition, the narrations conveyed from the Prophet (pbuh) regarding this issue were criticized. On one hand, each of the al-imalah and al-fath was obtained from the authentic recitation of qira'at imams inherited from the Prophet (pbuh); on the other hand, some linguistic reasons have been put forward and it has been concluded that discussions about which of these two facts are the authentic or easy to pronounce are polemics that do not take into account the language characteristics of the regions. After determining the definition of authentic imalah, the possible mistakes that al-qari/reciters make are mentioned. The authors also paid attention not to make the imalah kubra a pure "i" and the imalah sughra not to turn into a fath voice. Immediately after necessary warnings, attention will also be drawn to the mistakes that a reciter may have on the subject. In addition, samples will be presented as to whether some recitations remain within the limits of the literature. Thus, it is aimed to obtain an idea of the suitability of today's recitations to the measures determined in classical works and in the light of this information, it is aimed to reorganize the troubled recitations. In the related examples, it has been observed that the qari/reciters read the al-imalah kubra with an excessive inclination, sometimes with the sound of "i", and sometimes on the contrary, close to al-fath or al-imalah sughra. According to the Hafis narration, the al-imalah of the letter "ra" in the word مجريها should be continued with a short "e" sound and then with a long "i", and the back reading of the râ instead of front are the other exceptions. These mistakes are sometimes caused by the qari/reciters' going out of the line determined by an instant attitude. It can also be attributed that the same qari/reciter recites the same imalah opposite of each of their recitations at different times. As far as we can identify, the reason for some solecistic recitation is the lack of information. After the information about the al-imalah, a section has been opened on how to pronounce the with-med and without-med pronunciations of the fath. As it is understood from the information given by Ibn-Jazari referring to the people of Iran and Khorasan, while pronouncing al-fath, the reading to be performed by opening the mouth to the utmost level has no equivalent in Arabic phonetics. Especially in our country, it has been determined that some qari/reciters mispronounced the fatha of back letters during med, just as Ibn-Jazari mentioned, and examples of recitations were presented. Another type of mistake is that some reciters pronounced front letters in back during med. In addition, when the fatha is read with the elif, the mouth should be opened in a sufficient amount and a blemish should not occur in a way that resembles the al-imalah sughra. There is not much difference between the information given by modern Arab phoneticists and the evaluations of the classical era scholars and qurra' about al-fatha and al-imalah. While explaining the al-imalah and al-fath of modern Arabic phonetics as two phonetic phenomena, while explaining the production and conquest of modern Arabic phonetics as two phonetic phenomena, it is seen that many of the issues they mentioned are presented in the books of the linguists and the qurra's.

GİRİŞ

İmâle ve fethin sahih kıraat ölçüleri bağlamında telaffuzu, Kur'ân kıraatinin ön-
de gelen konularından birini oluşturmaktadır. Bir kârîden arz ve sema usulünün

gereği olarak, fem-i muhsin bir şahıstan edindiği şifâhî birikimi saklı tutması ve kıraatini buna göre şekillendirmesi beklenir. Bu usulle Kur'ân kıraati, Hz. Peygamber'den günümüze varıncaya kadar büyük bir özveri ile aktarılmıştır. Ne var ki, tarihsel süreç içerisinde birbiriyle örtüşmeyen, kitâbî referanslarla desteklenmeyen, sapma oranı müteaddit pek çok okuyuş belirlemiştir. Sahih-sakim ayrımının yegâne dayanağını oluşturan klasik dönem eserlerine başvurmak, problemin üstesinden gelmede bir nebze olsun çikış yolu sunacaktır.

Esasen ülkemizdeki kâriilerin imâle ve feth olgularına yönelik değişik eda keyfiyetlerini ve her bir şahsın en doğru okuyuşun kendilerine ait olduğuna yönelik iddialarının güvenilirliğini araştırma amacıyla yola çıktığımızda, ihtilafın sadece kendi kâriilerimizle sınırlı kalmayarak dünyanın birçok bölgesine genişlediğini fark etmiş olduk. Problem boyutunun daha da derinleşmesi her bir okuyuştan hangisinin güvenilir olduğunu tespit etmeyi zorlaştırmış ve çalışmanın sınırlarının belirgin biçimde yeniden çizilmesini gerektirmiştir. Bu açıdan ferdî okuyuşları destekleyici olarak kitâbî tanımların devreye alınıp, klasik dönem eserlerinin konuya yaklaşımının tespit edilmesi zaruri hale gelmiştir. Böylelikle tanımlar bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirilecek, imâle, beyne-beyne ve feth olgularının kitâbî karşılıkları tespit edilecek, nihayetinde ortaya çıkacak perspektifle ferdî okuyuşlar doğru-yanlış kriterlerine tabi tutulabilecektir.

Çalışmamızda bir kârîinin, konuyla ilgili düşmesi muhtemel hatalara da dikkat çekilecektir. Ayrıca bazı kârîilerin kıraatlerinin kitâbî sınırlar içerisinde kalıp kalmadığına dair numuneler de sunulacaktır. Böylelikle günümüzdeki kıraatlerin klasik eserlerde belirlenen ölçülere uygunluğuna dair bir fikir elde edilmesi ve bu bilgiler ışığında sıkıntılı kıraatlerin yeniden tanzim edilmesi amaçlanmaktadır.

Tabiidir ki tanım odaklı bir çalışmadan beklenen, dönem eserlerindeki konuyla ilgili betimlemelerin ya da bundan bahseden ibarelerin aktarılmasıdır. Böylelikle daha objektif bir bakış açısı sağlanabilecektir. Bu açıdan çalışmamızda ilgili kavramların ve türevlerinin geçtiği ibareler, dilbilim ve kıraat eserleri arasında ayırım yapmaksızın konu esash olarak ve tarihsel silsileye göre yansıtılmaya çalışılacaktır.

Çalışmamız imâle ve fethin sebepleri, hangi durumlarda yapılabileceği ve imâleyle engel durumlar gibi teknik konuları kapsamamakta sadece tanım ve tavsifine yönelik açıklamaları içermektedir. İmâle ve fethin tüm yönlerini içeren bir çalışma daha kapsamlı akademik araştırmaları gerektirmektedir. Bu bakımdan yaptığımız incelemenin şümulü alan araştırmalarına vesile olacağı düşünmekteyiz.

1. İMÂLENİN GENEL OLARAK TANIMI VE BU KONUDAKİ YAKLAŞIMLAR

Feth ve imâlenin iki meşhur lehçe olduğu, fethin ehl-i Hicâz'ın; imâlenin ise Temîm, Esed, Kays kabilelerini oluşturan ehl-i Necd'in lehçesi olduğu ifade edil-

mektedir.¹ Hicaz kabilelerinden Kureyş, Sakîf, Hevâzin ve Kinâne lehçelerinin feth; Orta ve Doğu Arabistan kabilelerinden Temîm, Kays, Esed, Tay, Bekir b. Vâil, Abdülkays lehçelerinin imâle ile okudukları kaynaklarda zikredilmektedir.² Mevcut tablo imâle tercihlerinde lehçesel tasarrufların ön planda olduğunu göstermektedir.

İmâle ve feth, lehçelerde yer bulduğu gibi Kur'ân kıraatinde de kurrânın hakikatine vakıf olmayı yeğledikleri Arap dili fonetik unsurlarından birini teşkil etmektedir. Feth ve imâle ile okumanın dayanağını Allah Rasûlü'nden gelen sahih rivayete bağlayan Dâni (ö. 444/1053), Kur'ân'ın Arab'ın ses ve sedasına uyarak okunması gerektiğini vurgulamakta, fâsik ve ehl-i kitaptan olanların sesleriyle okunmamasına dair hadisi³ kıstas almakta, imâleyi yedi harf ve Arap dili ses unsurlarından biri olarak değerlendirmektedir ki⁴ İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429) de bu görüşe muvafakat etmektedir.⁵ Sehâvî (ö. 643/1245) de benzer şekilde bir yerde imâle ile diğer bir yerde feth kuralına göre okumanın temelini nakle dayandırmaktadır.⁶ Bu bağlamda konuyla ilişkilendirilebilecek çeşitli haberlere değinmek gerekecektir.

Yedi kârîden biri olan Âsım (ö. 127/745), Zirr b. Hubeyş'in (ö. 82/701) şöyle dediğini rivâyet eder: "Ashaptan biri Abdullah b. Mes'ûd'a Tâhâ ifadesini okudu. Hâ harfini kesra ile telaffuz etmedi. Bunun üzerine İbn Mes'ûd, tâ ve hâ harflerini kesra ile tîhî şeklinde kıraat etti. Sahâbî aynı kelimeyi tekrar tâhâ şeklinde okuyunca İbn Mes'ûd kıraatini aynen tekrarladı ve 'Yemin ederim ki Rasûlullah bana aynen böyle kıraat ettirdi' dedi." Hadiseyi bu şekliyle aktaran İbnü'l-Cezerî hadisin garip olduğunu ancak bu şekliyle bilindiğini, râvinin salih bir kimse olmakla birlikte kitaplarının zayi olduğunu, hadisleri hafızasından rivayet ettiğini bu sebeple rivayetin zayıf olduğunu belirtmektedir.⁷ Zaten fethanın doğrudan i'ye çevrilmesinin herhangi bir imâle mantığıyla uyuşmaması, rivâyetin ta'n edilmesi için başlıca bir sebeptir. Buna

¹ Detaylı bilgi için bk. Ebû Amr Osmân b. Said b. Osmân ed-Dâni, *el-Feth ve'l-imâle*, thk. Ebû Said Ömer b. Garâme el-Amrevî (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1422/2002), 12; Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf el-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırâati'l-âşr*, thk. Necip el-Mâcidi (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1434/2013), 1/30; Ebü'l-Fazl Celâlüddin Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayri es-Süyûtî, *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahim (Kahire: el-Hey'eutü'l-Mirsiyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, 1394/1974), 1/313.

² Ebû Bişr (Ebû Osmân, Ebü'l-Hasen, Ebü'l-Hüseyn) Sibeveyhi Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârîsi, *el-Kitâb*, thk. Abdü's-Selam Muhammed Harun (Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 2013), 4/118; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/30; Muhammed Sâlim Muhaysin, *el-Kırâât ve eseruhâ fi 'ulûmi'l-'Arabiyye* (Kahire: Mektebetü'l-Külliyâti'l-Eseriyye, 1984), 97; *el-Müktebes mine'l-lehecâti'l-'Arabiyye ve'l-Kur'âniyye* (Kahire: Mektebetü'l-Kahire, 1978) 94; Muhammed Hasan Tayyân, "el-Kırââtü'l-Kur'âniyye ve 'alâkatühâ bi'l-eşvâti ve'l-lehecât", *Mecelletü'l-Mecma'i'l-Lügati'l-'Arabi bi Dimeşk* 72/2 (1992), 296.

³ Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm b. Abdillâh el-Herâvî, *Fedâilü'l-Kur'ân*, thk. Mervân el-Atiyye vd. (Dimeşk: Dâru İbni Kesîr, 1415/1995), 165.

⁴ Ebû Amr Osmân b. Said b. Osmân ed-Dâni, *el-Müddih li mezâhibi'l-kurrâ ve ihtilâfihim fi'l-feth ve'l-imâle*, thk. Fergali Seyyid Arbâvî (Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010), 28.

⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/31.

⁶ Ebü'l-Hasen Alemtüddin Ali b. Muhammed b. Abdissamed es-Sehâvî, *Cemâlül-kurrâ ve kemâlül-ikrâ*, thk. Mervân el-Atiyye-Muhsin Ferâbe (Dimeşk: Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs, 1997), 600.

⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/31.

göre hadisin imâleyle delil teşkil edecek bir yönünün bulunmadığı görülmekte, konunun rivayet temelli harici bilgilerle desteklenmeye ihtiyacı bulunmaktadır.

Konu bağlamındaki diğer bir haberde Safvân b. Assâl'ın, Hz. Peygamber'i Mer-yem sûresinin 12. âyetinde geçen “يَحْيَى” kelimesini imâle ile okurken işitmesi üzerine Hz. Peygamber'e “Ey Allah'ın Rasûlü, imâle ile okuyorsunuz. Hâlbuki imâle Kureyş lügati değil.” deyince, Hz. Peygamber'in, “O da dayılarımız Benî Sa'd'ın lügatidir.” diye buyurmuş⁸ ve bu türden okumaların kapısını açmıştır.⁹ Kureyş dışındaki fonetik farklılıkların kullanılmasında bir mahzur olmadığı öğrenilince her kabile kendi dil eğilimleri doğrultusunda Kur'ân'ı kıraat etme ruhsatına kavuşmuştur. Nitekim Ebû Abdurrahman es-Sülemî, Ali b. Ebî Tâlib'in kendisine Enâm sûresi 76. âyetinde geçen “رَأَى كَوْكَبًا” ifadesindeki رَأَى kelimesini imâle ile okuttuğunu nakletmektedir.¹⁰ Bahsi geçen rivayet, imâle ile Kur'ân'ı kıraat etme ameliyesinin Hz. Peygamber'e dayandığını dolayısıyla naklî bir temelinin olduğunu göstermektedir.

Bu konu kaynaklarda feth ve imâle ile kıraatten hangisinin asıl olduğuna yönelik Hz. Peygamber'den gelen nakiller de aktarılarak tartışılmıştır.¹¹ Bu bağlamda Hz. Peygamber'den “Kur'ân, tefhîm (imâlenin zıddı) üzere indirilmiştir.”¹² hadisini zikretmek gerekecektir. Bu ifade, fethin dışındaki diğer okuyuş şekillerinin geçersiz ve sahih olmadığı anlamına hamledilmemelidir. Zira kıraat imamları, tefhîmin mubah olmakla birlikte imâle-i suğrâ ve kübrâ ile de kıraatin icra edilebileceği hususunda ittifak halindedir. Böyleyken Dâni, ulemâ nazarında fethin asıl, imâlenin ise fethin bir çeşidi olarak buna dâhil olduğu görüşünde karar kılmış¹³ ve görüşünü gerekçelendirmek için şu beş maddeyi delil olarak zikretmiştir:

1. İmâle yapılabilecek herhangi bir harf, feth ile de okunabilecek iken imâlenin mutlaka bir sebebe dayanması gerekir.
2. İmâle, bir harfi telaffuz açısından iki harf arasında bir hale getirmektedir. Hâlbuki her harf, bir diğerine katılmaksızın kendi mahrecinden çıkarılmalıdır.
3. Nahiv âlimleri eğer herhangi bir müphemiyet yoksa aslı vâv olan harflerin elifle yazılmasını uygun görmüşlerdir.
4. Kâtip bir kelimenin yazımında, harfin aslının “و” ya da “ي” mi olduğuyula ilgili bir tereddüt yaşarsa harfi sadece “ل” ile yazabilir.

⁸ Sehâvî, *Cemâli'l-kurrâ' ve kemâli'l-ikrâ'*, 598; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/31; Süyûtî, *el-İtkân*, 1/313-314.

⁹ Fonetik okumaların yedi harf ile ilişkisi hakkında detaylı bilgi için bk. Mehmet Dağ, *Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2011), 37.

¹⁰ Sehâvî, *Cemâli'l-kurrâ' ve kemâli'l-ikrâ'*, 598.

¹¹ Ebû Amr Osmân b. Said b. Osmân ed-Dâni, *el-Mûdah fi vucûhi'l-kırâât ve 'ilelihâ*, thk. Ömer Hamdan el-Kubeyî (Cidde: el-Cemâ'atü'l-Hayriyye li Tahfizi Kur'âni'l-Kerîm, 1414/1993), 210; Sehâvî, *Cemâli'l-kurrâ' ve kemâli'l-ikrâ'*, 599-608; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/ 30-32.

¹² Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm, *Feđâilü'l-Kur'ân*, 350; Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali el-Beyhâki, *Şu'abü'l-îmân*, thk. Abdu'l-Ali Abdu'l-Hamîd Hâmîd vd. (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2003), 3/546.

¹³ Dâni, *el-Mûdih li mezâhibi'l-kurrâ*, 20.

5. Sahâbe, Mushafların tümünde “الصلاة”¹⁴, “الزكاة”¹⁵, “النجاة”¹⁶, “كمشكاة”¹⁷ ve “ومنة”¹⁸ gibi kelimeleri vâv ile yazmışlardır. Nahiv âlimleri, Hicaz ehlinin fethi aşırı kullanmalarından, bunların vâv olduğu vehmine kapılarak böyle yazdıklarını savunmuşlardır.¹⁹ Sehâvî de Dâni'nin mevcut ifadelerini aktarma yolunu seçmiştir.²⁰

Kanaatimizce bu tür polemikler, bölgelerin dil yatkınlığının hesaba katılmadığı kısır yaklaşımların ürünüdür. Zira kıraat imamlarının imâle ve feth tercihlerini kendi yörelerinde yayılım bulan dil özelliklerine göre şekillendirdikleri görülmektedir. Örneğin Ebû Amr (ö. 154/771) özelinde konuyu detaylandırmak gerekirse bu büyük kıraat imamını imâle ile okumaya sevk eden âmil, imâle ya da fethin okunuşunda hangisinin asıl olduğuna dair dil tabanlı tercihleri değildir. Kendisi Mudar'ın bir kolu olan Temîm kabilesine mensuptur ve Temîm, Basra bölgesinde yer almaktadır. Ebû Amr'ın kıraatında önemli bir yer tutan imâlenin, Temîm kabilesinin günlük konuşmalarında istimaline bolca rastlanabilir. Dolayısıyla Ebû Amr'ın, bölgesinin eğilimlerine sırt çevirmediğini kıraat tercihindен çıkarabilmek mümkündür.

Aynı durumu imâle ve fethten hangisinin suhulete sahip olduğu tartışmalarında da görmek mümkündür. İmâlede dilin ağız içerisinde alçalırken fethte yükseldiği, dilin birinci hareketinin kâriye daha kolay geldiğinden imâlenin feth'e nazaran bir telaffuz kolaylığı sağladığı iddia edilmiştir. İmâle yapan işte bu kolaylığı tercih etmişken, imâle yapmayıp feth ile okuyan ise fethin daha sağlam ya da asıl olduğunu dikkate almıştır.²¹ Kanaatimizce bu iki olguya dair suhulet düşüncesini de dilsel gerekçelere indirgemek yersizdir. Zira feth ve imâle tercihlerinde asıl olan, dilin ağız içerisinde aldığı şekil değil, toplumsal temayüllerin ferdî plana alışkanlıklar olarak aksetmesidir. Her bir fert belirli bir çevrede doğup büyümüş ve küçüklüğünden yetişkinlik dönemine kadar işittiği seslere aşına olmuş ve nihayetinde bunların dışındaki seslendirmeleri garipsemiştir. Müelliflerin konu bağlamında yaptıkları açıklamalar, imâle ve feth seslerini ilk defa duyan ve tabiatlarına uyguluk oranına göre aralarında bir tercih fırsatı olan Arap dışı unsurlara yönelik olmalıdır. Zira lehçeler gibi fertler de çevrenin bir ürünüdür ve ait olduğu çevrenin dil karakteriyle harmanlanmış bir kârînin seçim yapma ihtimalinden söz etmek kanaatimizce yersizdir.

¹⁴ en-Nisâ 4/103.

¹⁵ et-Tevbe 9/18.

¹⁶ el-Mü'min 40/41.

¹⁷ en-Nûr 24/35.

¹⁸ en-Necm 53/20.

¹⁹ Dâni, *el-Mûdîh li mezâhibi'l-ḳurrâ*, 20.

²⁰ Sehâvî, *Cemâlü'l-ḳurrâ' ve kemâlü'l-ikrâ'*, 599-600.

²¹ Süyûtî, *el-İtkân*, 1/318.

Hicrî II. yüzyılda bir yandan lahn olgusunun avam ve havasta baş göstermesiyle hatalı okuyuşları bertaraf etme ihtiyacı bir yandan da Arap dilbilimcilerinin sesleri de kapsayacak şekilde daha önceki şifahi kültürü yazı ile kaydetme teşebbüsleriyle geniş bir birikimin kitâbî mecrada boy gösterdiğine şahitlik etmek mümkündür. İmâle ve feth konuları da dilbilim tartışma ögelerinden birini teşkil ettiğinden eserler içerisinde yerini almıştır. Dilbilim ve kıraat ilmi müelliflerinden konuya ilk değinenler arasında Sibeveyh (ö. 180/796) bulunmaktadır. Kaleme aldığı “el-Kitâb” adlı eserinde kıraat ve tecvîd ilimlerini de ilgilendiren seslerin (harfler) adları, nitelikleri, mahreçleri, seslerin değişim ve dönüşümleriyle ilgili meseleleri²² ele alırken imâle konusuna da değinmiştir.²³ Açıkça bir imâle tanımı bulunmasa da müellif bu olgudan bahsettiği pasajda, “Kendisinden sonra kesra geldiği için (عابد ve عالم kelimelerindeki elifi) imâle ettiler. Yani elifi yâ’ya yaklaştırmak istediler.”²⁴, birkaç satır sonra ise “Elif yâ’ya benzediğinden, elifi yâ’ya yaklaştırmak istediler.” ifadelerini kullanmaktadır.²⁵ İmâlenin niçin elif ve yâ harfleri arasında olduğunu belirtmek amacıyla da, “Araplara yâ harfi vâv harfinden telaffuz olarak daha hafif geldiğinden elifi yâ tarafına meylettirdiler.”²⁶ şeklindeki ifadeleriyle imâlenin genel mantığını yansıtmayı yeğlemiştir.

Basra ekolünün önde gelen müelliflerinden bir diğer dilbilimci Müberred’in (ö. 286/900) imâle ile ilgili açmış olduğu bapta, “İmâle, elifi yâ harfine yaklaştırmaktır.”²⁷ şeklinde bir tanımına şahitlik etmek mümkündür. Müberred’in konu hakkındaki görüşleri Sibeveyh ile benzerlik gösterse de Sibeveyh’in imâlenin mantığını beyan etmesi açısından yaklaşımı daha dikkat çekicidir. İbnü’s-Serrac’ın (ö. 316/929), “İmâle, elifi yâ’ya, fethayı da kesraya doğru meylettirmendir.”²⁸ şeklindeki tanımında ise, imâlede meyledecek unsurun sadece harfler değil aynı zamanda hareketler de olduğuna vurgu yapılmaktadır.

Dilbilim eserlerinde müelliflerin gerek harf gerekse hareke bazında imâlenin nasıl şekilleneceği ile ilgili genel bir intiba oluşturdukları görülmektedir. Zaten kıraat ve tecvîd eserlerindeki bilgilerin teoride dayanağını ilk dönem dilbilim eserleri oluşturmaktadır ki aynı yönelimi ilgili verilerden hareketle imâleye yönelik bilgilerin tasarlanmasında da görebilmek mümkündür.

²² M. Reşit Özbalıkcı, “Sibeveyhi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/131.

²³ Sibeveyh, *el-Kitâb*, 4/117–135.

²⁴ Sibeveyh, *el-Kitâb*, 4/117.

²⁵ Sibeveyh, *el-Kitâb*, 4/117.

²⁶ Sibeveyh, *el-Kitâb*, 4/120.

²⁷ Ebü'l-Abbâs Muhammed b. Yezid b. Abdilekber b. Umeyr el-Müberred el-Ezdi es-Sümâli, *el-Kâmil*, nşr. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahim (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1417/1997), 3/42.

²⁸ İbnü's-Serrâc Ebü Bekr Muhammed b. es-Serî b. Sehl el-Bağdâdî, *el-Uşûl fi'n-Nahv*, thk. Abdü'l-Hüseyn el-Feteli (Lübnan: Müessesetü'r-Risâle, ts.), 3/160.

Kıraat ve tecvîd ilmine sistematîğin kazandırıldığı Endülüs dönemi müellifleri de konuya değinmeden geçmemişlerdir. Mekkî b. Ebî Tâlib'in (ö. 437/1045) et-Tebşıra adlı eserinde imâleyi şu şekilde tanımladığı görülmektedir: "İmâle elifin yâ harfine doğru yaklaşmasıdır."²⁹ Müellif zikredilen eserde imâlenin sebeplerine değindikten sonra, elifin yâ'ya meylederken, eliften önceki fethanın kesraya meylet-medikçe imâlenin sahih olmayacağını beyan etmektedir.³⁰ Yine Mekkî b. Ebî Tâlib başka bir eserinde, "İmâlenin anlamı, elifi yâ'ya, eliften önceki fethayı da kesraya doğru yaklaştırmaktır."³¹ şeklinde bir tanımlamaya gitmiştir. Dâni'de (ö. 444/1053) de benzer bir anlatıma rastlamak mümkündür: "Kim imâle yapmayı tercih ederse fetha hareke ile kesraya doğru meyleder. Böylece fethadan sonraki elif de yâ'ya doğru meyletmiş olur."³² Müellif aynı eser içerisinde birkaç satır sonra şu ifadelerle yer vermektedir: "Kolaylık olsun diye imâle ile elifin yâ'ya yaklaşması istendiğinde, eliften önceki fethanın da kesraya yakınlaşması gerekir."³³ Mekkî ve Dâni'nin eserlerinde sadece imâlenin tanımıyla yetinmeyip ayrıca hangi şartlarda sahih olacağına dair bilgi vermeleri, sanki dönemlerinde elifin yâ'ya meylettirilirken fethanın da kesra'ya doğru imâlesinde bir problemin varlığını anımsatmaktadır. Zira her iki müellifin de aynı noktaya temas etmesi tesadüfî olmamalıdır. Endülüs döneminin toplumsal yapısı da lahn ile karşılık bulan hatalı okumalar zincirinin tekevvününe müsaittir. Gerek İslâmiyeti yeni seçen Arap dışı unsurların bolca varlığı gerekse havasta dahi görülen ihmaller zinciri Kur'an dilinin telaffuzunda yozlaşmaya neden olmuş, ulemâ durumun bertaraf edilmesi için köklü adımlar atma gereksinimi duymuştur. Endülüs dönemi müelliflerinin imâlenin sıhhatine yönelik tespitleri de bu bilincin bir uzantısı olmalıdır.

Sonraki süreçte müellifler, önceki dönem bilginlerinin tanımlarını aktarmışlardır.³⁴ Kıraat ve tecvîd ilminin en otoriter müellifi İbnü'l-Cezerî de, Endülüs dönemi müelliflerinden etkilenmiştir. Konu bağlamındaki ifadeleri şu şekildedir: "İmâle, fethanın kesraya, elifin de yâ'ya meyledilmesinden ibarettir."³⁵ Tarihsel silsile içeri-

²⁹ Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib Hammûş b. Muhammed el-Kaysî, *Kitâbü't-tebşıra fi'l-kırââti's-seb'*, thk. Muhammed Gavs en-Nedvî (Bombay/Hindistan: ed-Dâru's-Selefi, 1402/1982), 370-371.

³⁰ Mekkî b. Ebî Tâlib, *Kitâbü't-tebşıra*, 371.

³¹ Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib Hammûş b. Muhammed el-Kaysî, *el-Keşf 'an vücûhi'l-kırââti's-seb' ve 'ilelîhâ ve hücecihâ*, thk. Muhyiddin Ramazan (Dimeşk: Mecme'u'l-Lugati'l-Arabî, 1394/1974), 1/168.

³² Dâni, *el-Mûdîh li mezâhibi'l-kurrâ*, 20.

³³ Dâni, *el-Mûdîh li mezâhibi'l-kurrâ*, 20.

³⁴ Örnekler için bk. Ebü'l-Bekâ Muvaffaküddin Yaiş b. Ali b. Yaiş b. Muhammed el-Esedî el-Halebî, *Şerhu'l-mufeşşal*, thk. İmîl Bedî' Yakûb (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1422/2001), 5/188; Ebü'l-Berekât Kemâlüddin Abdurrahmân b. Muhammed b. Ubeydillâh el-Enbârî, *Esrâru'l-'Arabiyye*, thk. Muhammed Behçet el-Baytâr (Dimeşk: el-Mec'me'u'l-İlmiyyi'l-Arabî, 1377/1957) 406; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-mufeşşal*, 5/188; İbnü'l-Hâcib Ebû Amr Cemâlüddin Osmân b. Ömer b. Ebî Bekr b. Yûnus, *eş-Şâfiye fi 'ilmi't-taşrif*, thk. Hasan Ahmed el-Osmân (Mekke: el-Mektebetü'l-Mekkiyye, 1415/1995), 2/60.

³⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/30. Benzer bir tanım İbn 'Akîl'in Elfiye şerh'inde de geçmektedir. Bk. Ebû Muhammed Bahâüddin Abdullah b. Abdurrahmân b. Abdillâh b. Akîl el-Hemedânî, *Şerhu İbn Akîl 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, thk. Muhammed Muhyi'd-Dîn Abdulhamîd (Kahire: Dâru't-Türâs, 1400/1980), 4/182.

sinde vermeye çalıştığımız tanımlardan birtakım neticeler elde edebilmek mümkündür.

Genel tanımlar içerisinde en dikkat çeken husus, gerek elifin yâ harfine gerekse fethanın kesraya meylini ifade etmek için “نحاً” ve “قرب” fiillerinin ayrı ayrı geçmesidir. Sîbeveyh imâleden bahsettiği bölümde her iki fiili de kullanmış, muhtemelen kendisinden sonra gelenler de bundan etkilenmişlerdir. Nahiv ve kıraat âlimlerinin de her iki fiili aktif olarak kullandıklarını yukarıdaki tanımlardan elde edebilmek mümkündür. İbnü'l-Cezerî'yi istisna edersek Mekkî b. Ebî Tâlib, Dâni gibi kıraat âlimlerinin genelde “قرب”, nahivcilerin ise “نحاً” fiilini istimallerinin daha yaygın olduğu görülmektedir. Peki, imâle fiilleri içerisinde bu fiillerden hangisinin tercihi kıraat ilmi açısından daha uygundur? Bu konuya, kelimelerin lügat anlamını da işin içerisine dâhil ederek bir çözüm arayabilmek mümkündür.

“النحو” kelimesi sözlükte “طريق” yol, yöntem; “جهة” yön, taraf; “قصد” amaç, gaye, niyet, kasıt gibi anlamlara gelmektedir.³⁶ Buna göre nahiv âlimlerinin “ان تنحى بالفتحة” ifadelerine kesra tarafına doğru yönelmek, kesraya doğru yönelmek ve bizzat kesra okumayı amaçlamak/kastetmek gibi anlamlar yüklenebilir. İlk iki ihtimal makul gözükse de üçüncüsü kurrânın elifin yâ'ya, fethanın da kesraya dönüşmemesi gerektiğine dair uyarılarına taban tabana zıttır. Bu noktada yapılan tembihlere sonraki başlıklarda değineceğiz. Dolayısıyla imâle için “نحاً” fiilini kullanmaktansa elifi yâ'ya, fethayı da elife doğru yakınlaştırma anlamında “قرب” kökenli ifadeleri kullanmak daha uygun olacaktır. Muhtemelen imâle yapılırken elifin yâ'ya, fethanın da kesraya abartılı bir şekilde dönüştürülmesinin altında yatan gerekçelerinden biri de nahiv âlimleri tarafından dile getirilen ve kurrânın bazıları tarafından da kabul edilen zikri geçen tanımlardır.

Yukarıdaki tanımlarda problem olarak zikredilebilecek bir sıkıntı daha bulunmaktadır. Fethanın kesraya meyletmesi şeklindeki tanım tercihlerine katılmak mümkün iken, elifin yâ'ya meyli şeklindeki tanımların, tüm imâle şekillerini kapsamadığı çıkarılabilir. Şöyle ki imâlenin suğrâ ve kübrâ olacak şekilde iki çeşidinin olduğu bilinmektedir. Ayrıca imâle, med unsurunu barındırıp barındırmama açısından da iki kısımda mütalaa edilmektedir.

Bunlardan birincisinde, “رِبا , طاب , هدى” gibi kelimelerde bir elif ve hemen öncesinde de fetha bulunduğundan elif ve fethanın, yâ ve kesraya doğru meyli mümkündür ve bu noktada herhangi bir müşkül gözükmemektedir. İkincisinde ise “حسنة” gibi sonu hâ-i te'nisle biten ve öncesinde fetha bulunan ve kesraya doğru meyledilen kelimelerin imâlesi söz konusudur.³⁷ Ne var ki burada ne bir elif ne de

³⁶ Ebü't-Tâhir Mecdüddin Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el-Firûzâbâdi, “nhv”, *el-Kâmûsu'l-Muħîd*, thk. Muhammed Naim el-'Arkûsî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1426/2005), 1337.

³⁷ Merhum İsmail Biçer'in örnek bir kıraati için bk. Kuran Sofrası, “İsmail Biçer Kur'an Tilaveti - Ağlatan Okuyuş”, *You Tube* (3 Temmuz 2016), 00:02:22-00:02:34.

kendisine doğru meyledilmesi amaçlanan bir yâ bulunmaktadır. Dolayısıyla elifin yâ'ya meyletmesini öngören tanımlar, Kur'ân-ı Kerîm'in inzâlinden bu yana okuna gelen bu imâle çeşidini kapsamamaktadır. Bunlara bir iki örnek vermek gerekirse Ebû Hayyan, "İmâle elifin yâ harfine meyledilmesidir ki, bu durumda eliften önceki fethanın da kesraya doğru meyli gerekir."³⁸ görüşünü savunurken Suyûtî (ö. 911/1505), "Elif i yâ'ya meylettirmek suretiyle iki harf arasını yakınlılaştırdılar. Fetha ile kesraya doğru meyledilmedikçe, elifin yâ'ya meyledebilmesi mümkün değildir."³⁹ düşüncesindedir. Bu ve benzeri tanımlarda hâ-i tenisten önceki imâle çeşidi sanki işin içerisine hiç dâhil edilmemiş, elif yâ'ya meyleder böylece fetha da kesraya meyletmiş olur, gibi bir düşünce yer etmiş ve hâ-i te'nîs göz ardı edilmiştir. Ayrıca "الكَبْرِ" kelimesindeki kesralı râ harfinden önce gelen fethada Arap kabileleri tarafından elif bulunmamasına rağmen imâle yapıldığı da görülmektedir.⁴⁰ Nitekim İbn Hişam (ö. 761/1360) "سَخِرَ" kelimesinde râ'dan önceki harfin fethasında Arapların imâle yaptığından bahsetmektedir.⁴¹ Kaynaklarda rastladığımız ve 'aşera takrib metinlerinde bulamadığımız bu imâle çeşidini alanın uzmanlarından Eymen Rüşdi Süveyd'e sorduğumuzda, kendisi bu tür imâlenin Kur'ân kıraatinde yer almadığını ve Arapların dillerinde var olduğunu ifade etmiştir. Kurrâ için Kur'ân'da yer almadığından tanımlarda bir sıkıntı meydana getirmese de Arap dilbilimcilerin bu okuyuşu görmezden gelmeleri mümkün değildir. Onlar vakıayı dilsel açıdan ele aldıklarından Arapların telaffuzlarını işin içerisine dâhil etmek durumundadır. Dolayısıyla içerisinde elifin bulunmadığı "الكَبْرِ" gibi bir kelimedede, Arap dilbilimcilerin bazılarının yaptığı gibi, imâlede elifin yâ'ya doğru meyletmesi gerektiğini savunmak mümkün değildir.

Vakıanın başka bir cephesinden bahsetmek gerekirse, bir tanımın efrâdını câmi ağyârını mani olacak şekilde en özlü ifadelerle sunulması gerekir. İçerisinde gerek elifi barındırsın gerekse yukarıda bahsi geçen hâ-i te'nîslerden önceki fetha olsun tüm imâle şekillerini kapsayan bir tanım yapmak gerekecektir. Bu noktada bizce en makul tanımın, "İmâle, fethanın kesraya doğru meyletmesidir." şeklinde olması gerekir. Ayrıca bu tanım zaten içerisinde uzun fetha anlamına gelen elifin yâ'ya doğru meylini de barındırmaktadır. Konunun daha belirgin olması amacıyla fetha-elif münasebetine değinmek gerekecektir.

Elif, uzun sesli fetha; med harfi olan yâ, uzun sesli kesra; yine med harfi olan vâv, uzun sesli dammedir. Sibeveyh bu konuyu şu şekilde dile getirmiştir: "Fetha elifin bir parçasıdır."⁴² İbn Ya'îş (ö. 643/1245) fethanın eliften⁴³, kesranın ise yâ'dan

³⁸ Ebû Hayyân, *İrtişâfü'd-darab*, 2/518.

³⁹ Suyûtî, *el-İtkân*, 1/314.

⁴⁰ Şelebî, *Fi'd-Dirâsâti'l-Kurâniyye*, 75.

⁴¹ Ebû Muhammed Cemâlüddin Abdullah b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh b. Hişam el-Ensârî el-Mısrî, *Evđahü'l-mesâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, thk. İmil Bedî' Yakûb (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2012), 2/179.

⁴² Sibeveyh, *el-Kitâb*, 4/142.

⁴³ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-muşşal*, 4/428.

olduğunu bildirmiştir.⁴⁴ İbn Cinnî'nin (ö. 392/1002) konu bağlamındaki görüşleri ise biraz daha detaylı ve hareke med harfi arasındaki ilişkiyi mufassal bir şekilde açıklar cinstendir:

*Fetha, kesra ve damme olmak üzere üç hareke; elif, yâ ve vâv'dan oluşan üç med harfinin birer parçasıdır. Eski nahivciler fethayı küçük elif, kesrayı küçük yâ ve dammeyi de küçük vâv olarak isimlendirmişler, bu görüşleriyle de isabette bulunmuşlardır. Elif, vâv ve yâ ise harekelerden farklı olarak küçük değil tam, kâmil harflerdir. Öyle ki bu harflerin bazen daha da uzun ve tam bir şekilde geldiği de görülür. Örneğin eliften sonra hemze ya da idgâm edilen bir harf geldiğinde (ياء و يشاء) örneklerinde olduğu gibi) elifin kâmil bir harf olduğu görülür. Buradan anlaşıldığı üzere med harflerinin bile kendi içinde tam ve kâmil gibi çeşitleri oluyorsa, med harflerinin bir alt kademesindeki harekelerin küçük birer harf olmaları önünde bir engel yoktur. Üstelik harekelerin harflerin birer parçası olduğuyla ilgili şöyle bir delil de ileri sürülebilir: Harekelerden herhangi birini doyurucu bir şekilde telaffuz ettiğinde harf meydana gelir. Her ne kadar harekelerin doyurulmasıyla meydana gelse de bu med harfleri kesinlikle hareke kabul etmezler. Çünkü bu med harfleri bir uzatma neticesinde meydana gelmişlerdir.*⁴⁵

İbn Ya'îş'in de konu bağlamında muhtasar bir açıklaması bulunmaktadır: "Harekeler ve harfler seslerden oluşmaktadır. Nahiv âlimleri bazı sesleri diğerlerinden daha kuvvetli görmüşlerdir. Kuvvetli sesi harf, zayıf sesi de hareke olarak nitelendirmişlerdir. Ne var ki her ikisi de hakikatte aynı şeylerdir."⁴⁶

Modern dönem ses bilimcileri de, harekeler ve harfler arasında kemiyet dışında herhangi bir fark gözetmemektedir. Onlara göre elif, uzun fetha; yâ, uzun kesra; vâv, uzun damme'den ibaret olduğundan elifin imâle edilmesi ile fethanın imâle edilmesi arasında herhangi bir fark bulunmamaktadır. Çünkü her iki durumda da ağızdaki kasların hareketi aynıdır.⁴⁷ O halde leyyine dediğimiz harf ve hareke sesleri birbirinden sadece uzatma zamanı olarak farklılık göstermektedirler. Harf dediğimiz uzun seslerin, hareke dediğimiz kısa seslerin iki katı olarak telaffuz edilmesi de Arap dilinde adet haline gelmiştir.⁴⁸

Yukarıdaki görüşleri bir araya getirdiğimizde şu iki neticeye ulaşabilmek mümkün hale gelmektedir:

1. İmâleyi ister içerisinde elif olsun ister olmasın fethanın kesraya doğru meyletmesi şeklinde tanımlamakla yetiniyoruz. Böylece zaten uzun fetha olan elifin, uzun kesra olan yâ harfine meylettiğini de zımnen ifade etmiş oluyoruz. Bu hakikat Arap dilinde, "تصريح بما علم ضمنا" yani "zımnen bilinen bir bilgiyi açığa çıkarma" kabilinden anlaşılabilir.

⁴⁴ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-mufeşşal*, 5/442.

⁴⁵ Ebü'l-Feth Osmân b. Cinnî el-Mevsilî el-Bağdâdî, *Sirru şinâ'ati'l-i'râb* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1421/2000), 1/43.

⁴⁶ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-mufeşşal*, 5/204.

⁴⁷ İbrahim Enis, *Fil-Lehecâti'l-Arabiyye* (Kahire: Mektebetü'l-Anglo'l-Mısriyye, 1992), 64.

⁴⁸ İbrahim Enis, *el-Eşvâtü'l-lügaviyye* (Mısır: Matbaatü Nehda, ts.), 81.

2. Bu tanımla elifin yâ'ya meyletmesini ifade etmenin yanında, aynı zamanda hâ-i te'nîsten önceki fethanın da kesraya imâlesi kastedilmiş olacaktır.

İmâle tanımlarını tarihsel silsile içerisinde aktardıktan ve makul olduğunu düşündüğümüz tanımları belirttikten sonra, ulemânın daha spesifik bir konu olan imâlenin çeşitleri ve sahih telaffuz biçimine yönelik tembihlerine değinmek gerekecektir.

2. İMÂLE: ÇEŞİTLERİ, TEMBİHLER VE UYGULAMA SORUNLARI

İmâlenin her bir çeşidi için daha muayyen bir tespitle bulunabilmek amacıyla ulemâ detaycı bir yaklaşım sergileyerek, sahih telaffuzu ortaya çıkarmaya gayret etmiştir. Konu hakkında incelemelerde bulunan müellifler, genel imâle tanımlarına verdikleri önem kadar, imâle çeşitlerinin de ne ifade ettiğini beyan etmeye özen göstermişlerdir. Zira bu çaba, imâlenin daha belirgin sınırlar içerisinde tavsif edilmesini sağladığından, telaffuzun tashih edilmesinde daha pratik bir çözüm sunmaktadır.

2.1. İmâle Çeşitleri: Kübrâ ve Suğrâ

İmâle uygulanırken, fethanın kesraya doğru meyil oranına göre çeşitli isimler almıştır. İbnü'l-Cezerî'ye varıncaya kadar imâlenin her iki çeşidi için ortak isimler kullanılsa da İbnü'l-Cezerî mahza (المحص), izcâ' (الاضجاع), beth (البطح), kesr (الكسر) kelimelerini imâle-i kübrâ için; beyne'l-lafzeyn (بين اللفظين), teltîf (التلطيف), taklîl (التقليل) ve beyne beyne (بين بين) kavramlarını ise imâle-i suğrâ için kullanmıştır. Günümüzde tatbikatta kullanılan isimlerin tasnifi İbnü'l-Cezerî'ye aittir. Mevcut uygulamaların nasıl isimlendirildiği kadar önemli olan diğer bir husus ise gerek tanımlar gerekse değerlendirmelerde her iki imâle biçiminin nasıl telakki edildiğidir.

Dânî'nin imâle-i kübrâyı, imâle-i şedîde olarak benimsediğini peşinen belirtmek gerekecektir. "İmâle-i şedîde'nin doğru okunuşu elifi hâlis bir yâ'ya, fethayı da kesraya çevirmeden, mübalağa da etmeksizin; fethanın kesraya, sâkin elifin de yâ harfine yaklaşmasıdır."⁴⁹ Ebû Şâme (ö. 665/1267) bu ifadelerle ek olarak imâle-i şedîdenin hâlis bir kalb olmaksızın ve bu hususta mübalağa etmeksizin telaffuz edilmesi gerektiğini beyan etmiştir.⁵⁰

Gelişen süreç içerisinde daha tafsilatlı betimlemeler kendini göstermiştir. İbn Ya'îş, Arap dilinde imâlenin, elifi doğrultusundan çevirerek yâ'ya doğru meylettirme anlamına geldiğini ifade eder. Böylece imâlenin mahreci, elifi müfahhame ile yâ'nın mahreci arasında şekillenmiş olur. Bu mahrecin, yâ'ya yakınlık ve uzaklığına göre imâle, şiddetli (kübrâ) ve hafif (suğrâ) olur.⁵¹ İbn

⁴⁹ Dâni, *el-Feth ve'l-imâle*, 14.

⁵⁰ Ebû Şâme Ebü'l-Kasım (Ebü Muhammed) Şihâbüddin Abdurrahmân b. İsmail b. İbrahim el-Makdisî, *İbrâzü'l-me'âni min hirzi'l-emâni*, thk. İbrahim Atve 'İvad (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.) 204.

⁵¹ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-muşşal*, 5/188.

Ya‘îş’in tanımında imâle, elifi müfahhame ile yâ’nın mahreci arasında yer aldığından çok geniş ölçüler içerisinde şekillenmiştir. Ca‘berî ise imâleyle ilgili daha muayyen bir konum tayinine gitmektedir. Müellife göre, imâle ile öyle bir sınıra yaklaşılr ki şayet miktar biraz daha artarsa, imâle yâ sesine dönüşmüş olur. İşte yâ sesine varmayan bu çeşit, imâle-i mahza (kübrâ) olarak isimlendirilir. İmâle ile fet-ha-i muhakkak ve imâle-i mahza (kübrâ) arasında bir telaffuza meyledilirse beyne beyne, beyne’l-lafzeyn (suğrâ) olarak isimlendirilir. Yâni imâle-i suğrâ, fetha ve imâle-i kübrâ arasında bir yerde bulunmuş olur.⁵²

İmâle-i suğrânın, fetha ve imâle-i mahza (kübrâ) arasında yer aldığı belirten müelliflerden bir diğeri de Ebû Şâme’dır.⁵³ Ca‘berî ve Ebû Şâme’nin tanımlarında imâlenin sınırlarının biraz daha derli toplu olması, muhtemelen kendilerinin kıraat bilgini olmaları sebebiyle sesleri daha tafsilatlı olarak irdeleme iradelerinden kaynaklanmaktadır. Ca‘berî yukarıdaki bilgilerin ardından, Ebû’l-‘Alâ’nın imâlenin bu iki çeşidine fethe ve imâle-i kübrâya daha yakın olmak üzere iki imâle çeşidini daha eklediğini belirtmektedir. İmâleyi dört çeşide çıkaran bu tasnifi aktardıktan sonra, cumhurun katında bu iki uygulamanın değer bulmadığını, imâlenin ancak kübrâ ve suğrâ olmak üzere iki çeşidinin okunabileceğinde karar kılmıştır.⁵⁴

2.2. İmâle ile İlgili Tembihler

Ulemâ sadece imâle ve çeşitlerini tanıtmakla yetinmemiş, muhtemel hataları da peşinen bertaraf etmek için bazı uyarılarda bulunmuştur. Verilen bilgiler, imâle çeşitlerinin belirlenmesinde daha dertli toplu neticelere ulaşmayı mümkün kılmaktadır. Hem bir nahiv hem de kıraat âlimi Ali el-Fârisî (ö. 377/987), imâle ile ilgili uyarılarını Nâfi kıraatinin Verş (ö. 197/812) rivâyeti üzerinden yapmaktadır: “Verş’in elifi yâ’ya imâle yaparken orta yolu tutmaktan kastı, elifin yâ harfine ait olacak şekilde abartılı meylini kerih görmesindedir. (Araplar) zaten böyle bir yâ’yı tasvip etmediklerinden yâ harfini elife çevirmişlerdir. İmâledeki elifin işte böylece olması gerekir.”⁵⁵ Şayet mübalağalı bir meyil olacak olsa, yâ’nın elife dönüştürülmesine zaten gerek olmayacağı, doğrudan yâ ile okumanın daha uygun düşeceği de zımnem ifade edilmektedir. Ayrıca metinde geçen “توسط” ifadesi imâle-i suğrâya de-lalet etmektedir. Verş’in kıraatında imâlenin bu çeşidinin bulunması da bu durumu ispat edecek niteliktedir.

İmâlede sesin tamamen yâ sesine dönüşmemesi gerektiğini savunan kıraat âlimlerinden bir diğeri de Dâni’dir. Dâni imâle yapan kişinin, imâle yapılan harfi tamamen yâ’ya çevirmediğini, sadece imâle yapılan harfi imâle ile yâ’ya yaklaştırdığını

⁵² Burhânüddin Ebû İshâk İbrâhim b. Ömer b. İbrâhim b. Halil el-Ca‘berî, *Kenzü’l-me‘âni fi şerhi Hırzî’l-emâni* (Dâru’l-Kütüb Kütüphanesi, Kıraat bölümü, 612) 120a akt. Şelebi, *Fi’d-Dirâsâti’l-Şurâniyye*, 42.

⁵³ Ebû Şâme, *İbrâzü’l-me‘âni*, 204.

⁵⁴ Ca‘berî, *Kenzü’l-me‘âni* (Kıraat bölümü, 612) 120a akt. Şelebi, *Fi’d-Dirâsâti’l-Şurâniyye*, 42-43.

⁵⁵ Ebû Ali Hasen b. Ahmed b. Abdilgaffâr el-Fârisî, *el-Hücce li’l-kırââti’s-seb’*, thk. Bedreddin Kahveci-Beşir Cevicâti (Dimeşk: Dâru’l-Me‘mûn, 1413/1993), 1/380.

ifade etmektedir.⁵⁶ Bundan ötürü Dâni, imâleyi bir harfi diğerine tamamen dönüştürme değil iki harf arasındaki bir harf olarak tanımlamış⁵⁷, İbnü'l-Cezerî de kendisine tabi olmuştur.⁵⁸ Ebû Şâme, İbrâzü'l-Me'ânî adlı eserinde bu durumu bir benzetme yaparak açıklama yoluna gitmiş, aynı zamanda imâle çeşitlerine yönelik bir hata biçimine de temas etmiştir:

*Beyne beynenin özelliği, fetha ile imâle-i mahza (kübrâ) arasında olmasıdır. Bu, aynı, hemze ile harf-i med arasındaki beyne beyne hemzenin durumuna benzemektedir. Zira o ne tam hemze ne de tam harf-i med olup ikisinin birleşimidir. İmâledeki beyne beyne de ne tamamen feth ne de tamamen imâledir. Kıraatlerini işittiğimiz ya da okumaları bize ulaşanlardan çoğu beyne beyneyi, imâle-i mahza (kübrâ) gibi okumaktadırlar. İki imâle arasındaki farkı, mahza ile sesi yükselterek, beyne beyne ile alçaltarak tayin etmektedirler ki bu açık bir hatadır. Sesi alçaltmak ya da yükseltmenin imâlenin tayininde bir etkisi bulunmamaktadır.*⁵⁹

Ulemânın tembih ve yaklaşımlarından ortaya çıktığı kadarıyla, imâlede aşırı bir meyille fethayı kesraya, elifi de yâ'ya dönüştürürcesine okumak makul karşılanmamıştır. Konunun detaylandırılması için önce kitâbî ölçüler dâhilinde kalan bazı okuyuşları, sonrasında ise hata çeşitlerine dair birkaç numuneyi sunmak gerekecektir.

2.3. İmâle ile İlgili Sahih ve Hatalı Kıraat Örnekleri

İmâm Âsım'ın Hafs rivayetine göre Hüd Sûresi 41. ayetindeki مجريها kelimesinin tilavetinde, imâle-i kübrâyı kitâbî ölçüler dâhilinde telaffuz eden bazı kâfileri zikretmek gerekirse Mısırlı Hâfız Mustafa İsmâil⁶⁰, ülkemiz hafızlarından Tayyar Altıkulaç⁶¹, Ramazan Pakdil⁶², Hafız Osman Şahin⁶³ gibi isimleri saymak mümkündür. Bahsi geçen kâfilerin, imâle-i kübrâdaki meyil oranını iyi ayarladıkları görülmektedir. Mevcut okumalarıyla fethanın kesraya, elifin de yâ'ya dönüşmesinin önüne geçerek, kalb ve işba' vehmi oluşturmamışlardır. Her birinin okuması kayıtlardan da anlaşılacağı üzere birebir aynı olmasa da kâfiler kıraatleriyle, kaynaklarda zikri geçen sınırlar dâhilinde kalabilmişlerdir.

Sahih okumalar yanında aynı kelimenin kitâbî referansı olmayacak şekilde, bazen “î” ya da benzer bir sesle bazen fethi andırır biçimde bazen de imâleye bir yâ harfinin dâhil edilerek seslendirildiği görülmektedir. Fatih Çollak ilgili ayetteki mevcut kelimeyi, ya “î” ile başlayıp hızlı bir geçişle “î” ile biten bir eda ile ya da “î” sesini andırır bir biçimde okumaktadır.⁶⁴ İsmail Biçer'de imâle-i kübrânın “î” sesine

⁵⁶ Dâni, *el-Mûdîh li mezâhibi'l-kurrâ*, 30.

⁵⁷ Dâni, *el-Mûdîh li mezâhibi'l-kurrâ*, 20.

⁵⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/32.

⁵⁹ Ebû Şâme, *İbrâzü'l-me'ânî*, 221.

⁶⁰ Ahmed Fawzi, “Hud(25-73) Mustafa Ismail”, *YouTube* (14 Mart 2012), 00:22:35-00:23:08.

⁶¹ Tayyar Altıkulaç, “Hüd Suresi”, *YouTube* (14 Ekim 2015), 00:16:15-00:16:30.

⁶² Toprak FM, “Ramazan Pakdil-12.Cüz(Hatim)”, *YouTube* (20 Mart 2019), 00:12:33-00:12:48.

⁶³ Diyanet TV, “Mukabele Osman Şahin 12.Cüz”, *YouTube* (29 Ocak 2015), 00:14:30-00:14:40.

⁶⁴ Kuran Tv, “Fatih Çollak - 12. Cüz”, *YouTube* (14 Haziran 2014), 00:14:28-00:14:44.

fazlaca meyli daha açık bir şekilde görülebilmektedir⁶⁵. Sadece bu kelimedede değil, sonu tâ-i merbûta ile biten “حسنة”⁶⁶ kelimesindeki imâlesinde de aynı duruma şahitlik etmek mümkündür.⁶⁷ Abdulkadir Şehitoğlu’nun imâlesinde ise diğer kârîlerin kesraya doğru fazlaca meylinin tersine, imâle-i suğrâya yakın bir okuyuş kendini göstermektedir.⁶⁸ Davut Kaya’nın kıraatinde ses “e”ye yakın olarak duyulmaktadır.⁶⁹ محريها kelimesini Kâbe imamlarından Sa’ûd eş-Şüreym ise neredeyse hiç imâle sesini andırmayacak şekilde bir fetha ile okumaktadır ki kârîler arasında tespit edebildiğimiz en bariz hatalardan biri budur⁷⁰. Ülkemizde ise İsmâil Damar’ın imâlesi fetha yakın olarak tavsif edilebilir⁷¹. Ayrıca internet ortamında bulunmayıp kıraat cemiyetlerinden elde edilmiş ses kayıtlarında da kitâbî desteği olmayan, örneklerini çoğaltabileceğimiz birçok okuma hatası tarafımızca tespit edilmiştir.

Kârîlerin imâle ile kıraatlerinin kaynaklarda belirlenen sınırlar dâhilinde olmasının muhtelif sebeplerinden söz etmek mümkündür. Bazıları hocalarından edindiği birikimi doğrudan aktarırken, bazıları aynı hocadan eğitim almasına rağmen anlık bir tavır sergileyerek, belirlenen çizginin dışına çıkmış olabilir. Örneğin ülkemizin önde gelen kârîlerinden İsmail Biçer, Ramazan Pakdil, Fatih Çollak, Hafız Osman Şahin’in tümü Abdurrahman Gürses Hocaefendi’den ‘aşera takrîb eğitimi almalarına rağmen, aralarında meydana gelen farklılığı bu gerekçeyle açıklamak mümkündür. Aynı kârînin çeşitli zaman dilimlerinde aynı imâleyi farklı şekillerde telaffuz etmesi de buna bağlanabilir. Nitekim Kâbe imamlarından Sa’ûd eş-Şüreym’in öncesinde de temas ettiğimiz üzere bir kayıttaki imâlesinde kural dışı bir okuyuş belirirken⁷², başka birinde “ı” sesine doğru meyil oranının öncesine göre ziyadeleştiği gözlemlenebilir.⁷³ Kimi okuyuşlardaki hatalı telaffuzlar ise kanaatimizce bilgi eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda محريها kelimesinde yer alan râ harfindeki imâlenin önce kısa bir “e” sesi, sonrasında ise uzun “ı” ile devam ettirilmesi gerektiğine dair verilen bilginin⁷⁴, kaynaklarda delilini tespit edemediğimizi belirtmek isteriz. Hafs rivayetinde kelimedeki râ harfinin imâle ile kalın okunmasını gerektiren herhangi bir neden bulunmadığı halde, Recep Toraman tarafından kalın okunması da yine aynı gerekçeyle dayanan bir imâle hatasıdır.⁷⁵

⁶⁵ İbrahim Soydemir, “11- Hud Suresi İsmail Biçer 4k”, *YouTube* (16 Eylül 2019), 00:14:18-00:14:33.

⁶⁶ ez-Zümer 39/10.

⁶⁷ Kuran Sofrası, “İsmail Biçer Kur’an Tilaveti - Ağlatan Okuyuş”, *YouTube* (3 Temmuz 2016), 00:02:22-00:02:34.

⁶⁸ Ajans Yıldırım, “Abdülkadir Şehitoğlu Hatim Hud sayfa 225”, *YouTube* (1 Aralık 2015), 00:01:11- 00:01:25.

⁶⁹ Azim Dağıtım, “11 Hud Suresi - Hafız Davut Kaya”, *YouTube* (17 Kasım 2015), 00:15:18- 00:15:34.

⁷⁰ KURANgentr, “11 Sure Hud Suresi”, *YouTube* (16 Haziran 2015), 00:10:21- 00:10:31.

⁷¹ Azim Dağıtım, “Hatmi Şerif Kuran-ı Kerim 12.Cüz Hızlı Mukabele 2013 Hayrat”, *YouTube* (17 Eylül 2013), 00:07:55- 00:08:04.

⁷² KURANgentr, “11 Sure Hud Suresi”, *YouTube* (16 Haziran 2015), 00:10:21- 00:10:31.

⁷³ Mustafa Ayyıldız, “Saud Al Shuraim (Suud Eş-Şüreym) Full Hatim - Cüz 12”, *YouTube* (28 Mayıs 2017), 00:08:25- 00:08:33.

⁷⁴ Ömer Güney, “22-İmale ve Teshil”, *YouTube* (23 Kasım 2018), 00:00:00-00:00:50.

⁷⁵ Recep Toraman, “Kur’an-ı Kerim 226. sayfa (çok yavaş okuyuş)”, *YouTube* (18 Nisan 2015), 00:01:54-00:02:17.

İmâle ile ilgili olarak sunmaya çalıştığımız bu örnekler, elbette sahih ve hatalı okumaların tümünü kapsamamaktadır. Kur'an kıraatinde şifâhî birikim önemli olmakla birlikte kişiden kişiye değişiklik gösterebileceğinden, mevcut okuyuşların kitâbî ilkelere göre sahih-sakîm ayırımına nasıl tabi tutulabileceği bu numunelerle temellendirilmeye çalışılmıştır.

İmâle ve çeşitlerine yönelik tafsilatlı bilginin ardından, fethin nasıl telaffuz edilmesi gerektiğini daha muayyen ölçüler içerisinde tayin etmek mümkün hale gelecektir.

3. FETH

Feth, kârinin harfi fetha ile okurken ağzını açmasından ibarettir. Fethalı harften hemen sonra elif gelirse, ağız daha belirgin şekilde açılır. Buna, imâlenin zıddı anlamında tefhim ve nasb da denilir.⁷⁶ Fethteki problemlili okuma istifâle sıfatlı harfleri isti'la sıfatlı harfler gibi; isti'la sıfatlı harfleri de ağız gereğinden fazla açarak katı bir şekilde okumaktan ibarettir.

Ağzın elifle beraber daha fazla açılması, harfin "a" sesine doğru bir miktar meyli de beraberinde getirecektir. Zira ağız içerisinde hareketlerin a'dan e'ye, e'den u'ya, u'dan da i'ye doğru meylinde asıl etkili olan, dilin hareketi ve dil hareketinin ağız içerisinde meydana getirdiği boşluktur. Boşluk arttıkça ses a'ya doğru meyleder ve ister istemez seste kalınlaşmaya doğru bir meyil sezinlenebilir. Hava boşluğu daraldıkça ise "i" sesi kendini gösterir. Bu bilgilere göre İbnü'l-Cezerî'nin ifadelerindeki "ağzın elifli fethayla beraber daha belirgin şekilde açılması" ağız içerisindeki hava boşluğunu da arttıracaktır. Hava boşluğu artacağı için elifli fethayla beraber telaffuz, elifsiz fethadan bir miktar daha kalınlaşacaktır. Fakat bu, istifâle sıfatlı harflerin kalın okunması anlamına gelmemeli, elifin olduğu fethin -ağzın bir miktar daha açılarak- olmadığı duruma göre farklı okunması gerektiği şeklinde anlaşılmalıdır.

İbnü'l-Cezerî fetha harekeyi şedîde ve fetha-i mütevassıta diye iki kısma ayırmakta ve kendi dönemindeki problemlili fetha çeşitlerine dikkat çekmektedir.

*Fetha-i şedîde, harfi telaffuz ederken kişinin ağzını son haddine kadar açmasıdır. Fetha-i şedîdenin bu okuyuşu Arapların dillerinde bulunmamaktadır ve bununla Kur'an okumak da caiz değildir. Bu türden bir okuyuş ancak İran ve özellikle Horasan ahalisinin telaffuzlarında yer bulmuştur. Hâlihazırda Mâveraü'n-Nehr halkı da fethayı böyle şedîde olarak telaffuz eder. Kendi dillerindeki temayülleri böylece şekillenince, Arap dilinde de onu kullanmış ve Kur'an kıraatinde de bunu sürdürmüşlerdir. Diğer milletlerden birçok kişi de bu yanlışta kendilerine uymuştur. Durum öyle bir hale gelmiştir ki Kur'an'ı bu yanlış üzere telaffuz etme, kendilerinden birçok memlekete yayılmıştır. Ne var ki, kıraat imamlarımızın karar bağladıkları üzere böyle bir kıraat yasak edilmiştir. Bu katı bir kalınlıktır ve kıraatte de yeri yoktur.*⁷⁷

⁷⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/29.

⁷⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/29-30.

Bu katı fethaya dikkat çekenlerden Ebû Amr ed-Dânî de fetha-i mütevassitanın konumunun, fetha-i şedîde ile imâle-i mütevassıta arasında olduğunu, kurrâdan ashâb-ı fethin kullandığı fethanın işte bu olduğunu belirtmektedir.⁷⁸ Ayrıca İbnü'l-Cezerî'nin kullandığı “أَطْرُ” tabirinden yola çıkarak fethanın elifle okunuşunda ağzın kifayet miktarınca açılması ve imâle-i suğrâyı andıracak şekilde bir şaibenin meydana gelmemesi gerekmektedir. Zira imâle-i suğrâda dil ortasının yukarıya doğru hareketiyle doğru orantılı bir şekilde ağızdaki hava boşluğu da daralmakta ve fethin alacağı şekle göre ağız içinde bir miktar daralma meydana gelmektedir.

İbnü'l-Cezerî feth ile ilgili kendi döneminde yer etmiş problemlere vurgu yapmaya devam etmektedir. Kurrânın dillerine sinmiş olan kusurların temelini, Arap olmayanlardan alınan kalın ve kaba okumaların genele yayılmasına dayandırmaktadır. Öyle ki bu okumalara karışık toplumlar alışmış, anlayış ve faziletine güvenilecek, ilmîne danışılacak kârilerden doğru telaffuzu almadıklarından bazı Araplar da bu okuyuşları benimsemişlerdir. İş bu safhaya ulaştığından İbnü'l-Cezerî, kendisine dayanılacak sahih bir kuralın, itimat edilecek doğru bir ölçünün konulması gerektiğini düşünmektedir. Bu bağlamda elifin, ince veya kalın diye vasıflandırılmayacağını, kendinden önceki harfin durumuna göre telaffuz edilmesi gerektiğini, ince veya kalın okunma yönünden kendinden önceki harfe tabi olduğunu belirtmektedir. Müellife göre âlimlerin bazılarının ifadelerinde yer bulan elif incedir sözüyle kastettikleri, acemlerin elifi vâv'a çevirecek şekilde mübalağalı olarak telaffuzlarına yönelik uyarıdır. Ya da elifin bu durumlarda onların ifade ettikleri şekilde kalın değil ince olduğuna yönelik tembihte bulunma istekleridir.⁷⁹

Muhtemelen İbnü'l-Cezerî'nin Mukaddime'de yer alan “Elifi kalın okumaman için seni uyarıyorum.”⁸⁰ ifadesinden kastettiği isti'la harflerinden sonraki elifin kalın okunması değil, herhangi bir gereksinim bulunmaksızın acemlerin yaptığı gibi elifi vâv sesine çevirecek şekildeki abartılara yönelik bir uyarıdır. Bu durumda ses istem dışı, Kur'ân kıraatinde yeri olmayan bir “o” sesiyle çıkar. Müellifin bu anlayışını şu ifadelerinden de çıkarabilmek mümkündür:

Mîm'i özellikle ⁸¹ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ ⁸⁴ وَمَرْيَمَ، ⁸³ مَرْصُ، ⁸² مَخْمَصَةَ، kelimelerinde olduğu gibi kendisinden sonra kalın bir harf geldiğinde kalın okumaktan sakınılır. Şayet kendisinden sonra bir elif gelir-

⁷⁸ Dâni, *el-Feth ve'l-imâle*, 13; *el-Mûdih li mezâhibi'l-kurrâ*, 21-22.

⁷⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/215.

⁸⁰ Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf el-Cezerî, *Manzûmetü'l-mukaddime fi mâ yecibu 'alâ kârii'l-Kur'ân en ye'lemehû*, thk. Eymen Rüşdi Süveyd (Cidde: Dâru Nûri'l-Mektebât, 2006), 4; Konuyla ilgili detaylı bilgi için bk. Gânim Kaddûri el-Hamed, *Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezerî* (Cidde: Merkezü'd-dirâsât ve'l-ma'lûmâti'l-Kur'âniyye bi me'hedi'l-İmâm Şâtîbi, 1429/2008), 381-386.

⁸¹ el-Mâide 5/3.

⁸² el-Bakara 2/10.

⁸³ Âl-i İmrân 3/36.

⁸⁴ el-Bakara 2/85.

se kalın okumamak için daha tedbirli olunur. Arap olmayanların dillerinde مَالِك⁸⁵ ve مِمَّا أَنْزَلَ⁸⁶ örneğinde olduğu gibi, bu kalın okuma hatası çokça görülür.⁸⁷

İbnü'l-Cezerî'nin uyarılarında ne derece haklı olduğunu ülkemizdeki bazı uygulamalarda görmek mümkündür. Ahmet Mahmut Ünlü ile İsmâil Damar'ın istifâle sıfatlı harfleri, isti'lâ sıfatlıymış gibi kalın sesle uzatmaları⁸⁸, İbnü'l-Cezerî'nin dikkat çektiği hususun günümüzdeki örnekleri olarak gösterilebilir.

Klasik dönemde imâle ve feth'e dair yaklaşımları aktardıktan sonra, modern dönemde bu iki olguya nasıl bir yaklaşım sergilendiğinin tespiti gerekmektedir. Modern Arap ses bilimcilerinin feth ve imâle ile ilgili verdikleri bilgilerle klasik dönem nahiv bilginleri ve kurrâsının değerlendirmeleri arasında büyük bir farklılık bulunmamaktadır. Modern Arap ses bilimcilerinin imâle ve fethi, iki ses olgusu olarak açıklarken zikrettikleri birçok hususun nahivcilerin ve kurrânın kitaplarında var olduğu görülmektedir.

Hareke ve uzatma harflerinin seslendirmesini tespit babında modern dönemde ilk ilgilenen kişi Prof. Daniel Jones olmuştur. Kendisine ait konuyla ilgili ses kayıtları da bulunmaktadır.⁸⁹ Mevcut kayıtlar, salt Arap fonetiği unsurlarından feth ve imâleyi tespite yönelik olarak hazırlanmasa da bunların "a" ve "i" sesleri arasında neye denk düştüğüne dair birtakım fikirler elde edebilmek mümkündür. Çalışmamız nihayetinde yazınsal bir forma sahip olduğundan feth ve imâle arasındaki farklılığı ve her birinin ölçüsünü daha kesin olarak tayin edebilmek için bilgileri şema halinde sunmak da imkân dâhilindedir.

Kesra

Bu hareke için üst damak ortasına doğru dilin ulaşabileceği en yüksek konumu belirlenmiştir. Öyle ki dil ile damak arasında hava akışını sağlayacak miktarda bir boşluğun olması yeterlidir. Dil damağa yapışmadığından herhangi bir hışırtı ve ses de çıkmamalıdır. Dilin bu konumu Arap dilinde kesra harekeyi vermektedir. Şekildeki (i), kesra olarak ifade edilmektedir.⁹⁰

⁸⁵ el-Fâtiha 1/3.

⁸⁶ el-Bakara 2/4.

⁸⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/222.

⁸⁸ Örnek için bk. Cübbeli Ahmet, "Cübbeli Ahmet Hocaefendi'den Aşr-ı Şerif (Bakara Süresi 183/186. Âyeti kerimeler)", *YouTube* (5 Haziran 2016), 00:00:00-00:04:59; ensk38, "Hatmi Şerif Kuran-ı Kerim 12. Cüz Hızlı Mukabele 2013 Hayrat", *YouTube* (17 Eylül 2013), 00:00:50-00:02:00.

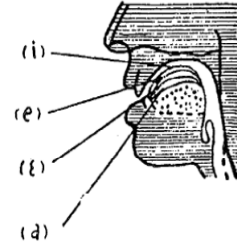
⁸⁹ Bahsi geçen seslendirmeler için bk. Orbitingteapot, "The cardinal vowels with Daniel Jones", *YouTube* (14 Aralık 2007), 00:00:00-00:02:15.

⁹⁰ William Henry Temple Gairdner, *The Phonetics of Arabic* (England: Oxford University Press, 1925), 32.

Fetha

Dil, ağız içerisinde alçalmasının mümkün olduğu alt taraf doğru gider. Öyle ki dilin alt tarafı biraz da alt damağın içine doğru girecek şekilde dil, ağızın alt kısmıyla aynı doğrultuda olur. Bu durumda çıkan ses, şekilde (a) olarak gösterilmiştir. Bu, Arap dilindeki kalın fethaya benzemektedir.⁹¹ Yandaki tabloda da belirtildiği üzere uluslararası işaret sistemi içerisinde fethaya en fazla benzeyen (a) sesidir.⁹² Fakat bu ses fetha ile tamamen uyum içerisinde değildir.⁹³

İmâle yukarıda (a) ve (i) olarak belirtilen sesler arasında bir yerde bulunmaktadır. Çünkü imâlede ne halis bir (i) sesi ne de kalın fethayı karşılayan (a) sesi bulunmaktadır. Klasik kitaplarda imâle-i kübrânın kesraya daha yakın olduğu belirtildiğinden bu sesin konumunu şekilde (e) olarak belirtilen bölge olarak tayin etmek mümkündür. İmâle-i suğrâ ise fethaya daha yakın olduğundan (ε) işaretiyle gösterilmektedir. Yukarıdaki şekilden de anlaşıldığı üzere imâle-i suğrâda dilin konumu kalın fethada bulunduğu yerden daha da yukarıda olmak zorundadır. İmâle-i kübrâya gidişte dil daha da yükselir. Fakat (i) sesini alacak şekilde damağa doğru çok yaklaştırılmaz.

Kıraat kitaplarında fetha-i mütevassitanın, kalın fetha ve imâle-i mütevassita (imâle-i suğrâ) arasında yer aldığı belirtildiğinden tabloda (a) ve (ε) arasında bir yerde bulunmak zorundadır ve dilin konumu da buna göre şekillenir.

SONUÇ

Bir kârîden, kıraat melekesini şekillendirirken Cebrâil ile Hz. Peygamber'den tevârüs eden arz ve sema usulüne dayanarak, hocasından edindiği birikimi saklı tutması beklenir. Ne var ki tarihsel süreç içerisinde lahn olgusunun avam tabaka yanında kıraatini üstatlarından alan havasta da baş göstermesiyle hatalı okuyuşları bertaraf etme ihtiyacı belirmiş, hicrî II. yüzyılda dilbilim eserlerinde ses öğeleri incelenmeye başlanmıştır. İmâle ve feth uygulamaları da Sibeveyh'ten başlamak üzere ulemânın hakikatine vakıf olmayı arzuladıkları ses konularından biri olmuştur.

Ülkemizde ve dünyanın değişik kesimlerindeki kârîlerin feth ve imâleyi farklı telaffuzlarının doğurduğu problem, her birinin kıraatini doğru-yanlış kıstaslarına tabi kılmaktansa sahih okuyuşun geçmiş dönem kaynaklarından tespitini zaruri kılmıştır.

İmâle yapılırken elifin yâ'ya, fethanın da kesraya abartılı bir şekilde dönüştürülmesinin temel sebeplerinden biri de nahiv âlimleri tarafından dile getirilen ve

⁹¹ Enîs, *el-Eşvâtü'l-lügaviyye*, 33.

⁹² Gairdner, *The Phonetics of Arabic*, 37.

⁹³ Enîs, *el-Eşvâtü'l-lügaviyye*, 43.

kurrânın bazısı tarafından da kabul edilen tanımlardır. İmâle için tanımlarda yer bulan “نحا” fiilini kullanmaktansa elifi yâ'ya, fethayı da elife doğru yakınlaştırma anlamında “قرب” kökenli ifadeleri tercih etmek anlam karmaşasını bertaraf edecek niteliktedir.

Kanaatimizce “İmâle, fethanın kesraya doğru meyletmesidir.” şeklinde ihtisar ettiğimiz tanım; uzun fethayı karşılayan elifin, uzun kesraya karşılık gelen yâ'ya meylini de içerdiğinden, tüm imâle şekillerini kapsayan efradını câmi ağıyarını mâni bir niteliktedir.

Ulemânın imâle-i suğrâ ve kübrâ ile ilgili tanım ve açıklamalarından anlaşıldığına göre; bazı âlimler tarafından imâle-i suğrâ ve kübrâya ikişer çeşit daha eklenip sayı dörde çıkarılsa da kurrâ tarafından imâlenin sadece kübrâ ve suğrâ olmak üzere iki çeşidi kabul görmüştür. Günümüzdeki uygulamalar da bu taksimata dayanmaktadır.

Kitâbî referanslarını tarihsel silsile halinde sunduğumuz üzere imâle-i kübrânın meylinde mübalağa yapılırsa, elifin yâ'ya, fethanın kesraya kalbi gerçekleşir ki bu durumda imâle-i kübrâ hatalı telaffuz ediliyor demektir. Bu bağlamda gerek ülkemizde gerekse Arap dünyasında imâle-i kübrânın aşırı bir meyille bazen “î” sesiyle, bazen de bunun tam tersine feth ya da imâle-i suğrâya yakın olarak okunduğu görülmüştür. Hafs rivayetine göre مجريها kelimesinde yer alan râ harfindeki imâlenin önce kısa bir “e” sesi sonrasında ise uzun “î” ile devam ettirilmesi, ayrıca kelimedeki râ'nın ince okunması gerekirken kalın şekilde okunması da kayıtlardan elde ettiğimiz ve referanslarını bulamadığımız kural dışı diğer okuyuşlardır. Bu hatalar bazen kârîlerin anlık bir tavırla belirlenen çizginin dışına çıkmalarından kaynaklanmaktadır. Aynı kârînin çeşitli zaman dilimlerinde aynı imâleyi birbirine zıt şekilde telaffuz etmesi de buna bağlanabilir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla kural dışı bazı okuyuşların nedenini ise bilgi eksikliği oluşturmaktadır.

İmâle-i suğrâda asıl olan fethanın kesraya meylederken telaffuzun fethaya daha yakın olmasıdır. Ebû Şâme'nin de belirttiği üzere imâle-i suğrâyı birçok kişi aşırı meyille imâle-i kübrâ gibi okumaktadır ki bu açık bir hatadır.

İbnü'l-Cezeri'nin İran ve Horasan ahalisine atıfta bulunarak verdiği bilgiden anlaşıldığı üzere, feth telaffuz edilirken ağzın son derecesine kadar açılarak icra edilecek okuyuşun Arap fonetiğinde karşılığı yoktur. Bilhassa ülkemizde bazı kârîlerin istifale sıfatlı harflerin fethasını, med esnasında tıpkı İbnü'l-Cezeri'nin temas ettiği üzere hatalı telaffuz ettikleri tespit edilmiş ve buna dair okuyuş örnekleri sunulmuştur.

KAYNAKÇA

Ajans Yıldırım. “Abdülkadir Şehitoğlu Hatim Hud sayfa 225”. *YouTube*. Yayın Tarihi 1 Aralık 2015. <https://www.youtube.com/watch?v=sO4og8rNjCE>

- Altıkulaç, Tayyar. “Hüd Suresi”. *YouTube*. Yayın Tarihi 14 Ekim 2015. <https://www.youtube.com/watch?v=vNb9oLIHkLw&t=1153s>
- Ayyıldız, Mustafa. “Saud Al Shuraim (Suud Eş-Şureym) Full Hatim-Cüz 12”. *YouTube*. Yayın Tarihi 28 Mayıs 2017. <https://www.youtube.com/watch?v=MeQj26YNjMg>
- Azim Dağıtım. “11 Hud Suresi - Hafız Davut Kaya”. *YouTube*. Yayın Tarihi 17 Kasım 2015. https://www.youtube.com/watch?v=BK_kD3vphEc
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *Şu‘abü’l-îmân*. thk. Abdu’l-Alî Abdu’l-Hamîd Hâmid vd.. Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, 1423/2003.
- Ca‘berî, Burhânüddîn Ebû İshâk İbrâhîm b. Ömer b. İbrâhîm b. Halîl. *Kenzü’l-me‘ânî fî şerhi Hırzi’l-emânî*. Dâru’l-Kütüb, Kıraat bölümü, 612, 120a.
- Cübbeli Ahmet. “Cübbeli Ahmet Hocaefendi’den Aşr-ı Şerif (Bakara Suresi 183/186. Âyeti kerîmeler)”. *YouTube*. Yayın Tarihi 5 Haziran 2016. <https://www.youtube.com/watch?v=QAt8aYPmYik>
- Dağ, Mehmet. *Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2011.
- Dânî, Ebû Amr Osmân b. Sa‘îd b. Osmân. *el-Feth ve’l-îmâle*. thk. Ebû Sa‘id Ömer b. Garâme el-Amravî. Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1422/2002.
- Dânî, Ebû Amr Osmân b. Sa‘îd b. Osmân. *el-Mûdah fî vucûhi’l-kırâât ve ‘ilelihâ*. thk. Ömer Hamdan el-Kubeysî. Cidde: el-Cemâ‘atü’l-Hayriyye li Tahfizi Kur’âni’l-Kerîm, 1414/1993.
- Dânî, Ebû Amr Osmân b. Sa‘îd b. Osmân. *el-Mûdih li mezâhibi’l-kurrâ ve ihtilâfihim fi’l-feth ve’l-îmâle*. thk. Fergali Seyyid Arbâvî. Lübnan: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2010.
- Diyanet TV. “Mukabele Osman Şahin 12.Cüz”. *YouTube*. Yayın Tarihi 29 Ocak 2015. <https://www.youtube.com/watch?v=SexdLMFczjc>
- Ebû Ali el-Fârisî, Ebû Alî Hasen b. Ahmed b. Abdilgaffâr el-Fârisî. *el-Hücce li’l-kırââti’s-seb’*. thk. Bedreddîn Kahvecî-Beşîr Cevicâtî. Dimeşk: Dâru’l-Me’mûn, 1413/1993.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî. *İrtişâfü’d-đarab min lisâni’l-‘Arab*. thk. Recep Osman Muhammed. Kahire: Mektebetü’l-Hancî, 1418/1998.
- Ebû Şâme, Ebû’l-Kâsım (Ebû Muhammed) Şihâbüddîn Abdurrahmân b. İsmail b. İbrahim el-Makdisî. *İbrâzü’l-me‘ânî min hırzi’l-emânî*. thk. İbrahim Atva ‘Avad. Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, ts.

- Ebû Ubeyde, el-Kâsım b. Sellâm b. Abdillâh el-Heravî. *Fedâilü'l-Kur'an*. thk. Mervân el-Atiyye vd.. Dimeşk: Dâru İbn Kesîr, 1415/1995.
- Enîs, İbrahim. *el-Eşvâtü'l-lügaviyye*. Mısır: Mektebetü Nahdet, ts.
- Enîs, İbrahim. *Fi'l-Lehecâti'l-'Arabiyye*. Kahire: Mektebetü'l-Anglo'l-Mısriyye, 1992.
- Ensk38. "Hatmi Şerif Kuran-ı Kerim 12. Cüz Hızlı Mukabele 2013 Hayrat". *YouTube*. Yayın Tarihi 17 Eylül 2013. https://www.youtube.com/watch?v=_6zH8letQaI%20
- Fawzi, Ahmed. "Hud(25-73) Mustafa Ismail". *YouTube*. Yayın Tarihi 14 Mart 2012. https://www.youtube.com/watch?v=R_K-RPT3ciQ
- Fîrûzâbâdî, Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed. *el-Ķâmûsu'l-muĶîd*. thk. Muhammed Naim el-'Arkûsî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1426/2005.
- Gairdner, William Henry Temple. *The Phonetics of Arabic*. England: Oxford University Press, 1925.
- Güney, Ömer. "22-İmâle ve Teshil". *YouTube*. Yayın Tarihi 23 Kasım 2018. <https://www.youtube.com/watch?v=WB61ZvSvCDc>
- Hamed, Gânim Kaddûrî. *ŞerĶu'l-MuĶaddimeti'l-Cezerî*. Cidde: Merkezü'd-Dirâsât ve'l-Ma'lûmâtî'l-Kur'âniyye bi Me'hedi'l-İmâm Şâtîbî, 1429/2008.
- İbn 'Akîl, Ebû Muhammed Bahâüddîn Abdullah b. Abdîrahmân b. Abdillâh b. Akîl el-Hemedânî. *Şerhu İbn 'Akîl 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*. thk. Muhammed Muhyî'd-Dîn Abdülhamîd. Kâhire: Dâru't-Türâs, 1400/1980.
- İbn Cinnî, Ebû'l-Feth Osmân. *Sirru şinâ'ati'l-i'râb*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1421/2000.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâluddîn Abdullah b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh b. Hişâm el-Ensârî el-Misrî. *EvĶahu'l-mesâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik*. thk. İmîl Bedî' Yakûb. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2012.
- İbn Ya'îş, Ebû'l-Bekâ Muvaffakuddîn Ya'îş b. Alî b. Ya'îş b. Muhammed el-Esedî el-Halebî. *Şerhu'l-mufeşşal*. thk. İmîl Bedî' Yakûb. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422/2001.
- İbnü'l-Cezerî, Ebû'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *en-Neşr fi'l-Ķirââti'l-'aşr*. thk. Necip el-Mâcidî. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1434/2013.

- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *Manzûmetü'l-muqaddime fî mâ yecibu 'alâ kârii'l-Kur'an en ye'lemehû*. thk. Eymen Rüşdî Süveyd. Cidde: Dâru Nûri'l-Mektebât, 2006.
- İbnü'l-Enbârî, Ebü'l-Berekât Kemâlüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Ubeydillâh. *Esrâru'l-'Arabiyye*. thk. Muhammed Behçet el-Baytâr. Dimeşk: el-Mec'me'u'l-'İlmiyyi'l-'Arabî, 1377/1957.
- İbnü'l-Hâcib, Ebû Amr Cemâluddîn Osmân b. Ömer b. Ebî Bekr b. Yûnus. *eş-Şâfiye fî 'ilmi't-taşrif*. thk. Hasan Ahmed el-Osmân. Mekke: el-Mektebetü'l-Mekkiyye, 1415/1995.
- İbnü's-Serrâc, Ebû Bekr Muhammed b. es-Serî b. Sehl el-Bağdâdî. *el-Uşûl fî'n-Nahv*. Lübnan: Müessesetü'r-Risâle, ts.
- Kuran Sofrası. "İsmail Biçer Kur'an Tilaveti - Ağlatan Okuyuş". *YouTube*. Yayın Tarihi 3 Temmuz 2016. <https://www.youtube.com/watch?v=yzzsLxrujYg>
- Kuran Tv. "Fatih Çollak - 12. Cüz". *YouTube*. Yayın Tarihi 14 Haziran 2014. <https://www.youtube.com/watch?v=d5oQgcIPM4U>
- KURANgentr. "11 Sure Hud Suresi". *YouTube*. Yayın Tarihi 16 Haziran 2015. <https://www.youtube.com/watch?v=ihSea1OCyCU>
- Mekkî b. Ebî Tâlib, Hammûş b. Muhammed el-Kaysî. *el-Keşf 'an vücûhi'l-kırââti's-seb' ve 'ilelihâ ve hücecihâ*. thk. Muhyiddîn Ramazan. Dimeşk: Mecme'u'l-Lugati'l-'Arabî, 1394/1974.
- Mekkî b. Ebî Tâlib, Hammûş b. Muhammed el-Kaysî. *Kitâbü't-tebşıra fî'l-kırââti's-seb'*. thk. Muhammed Gavs en-Nedvî. Bombay/Hindistan: ed-Dâru's-Selefi, 1402/1982.
- Muhaysin, Muhammed Sâlim. *el-Kırâât ve eseruhâ fî 'ulûmi'l-'Arabiyye*. Kahire: Mektebetü'l-Kulliyâti'l-Eseriyye, 1984.
- Muhaysin, Muhammed Sâlim. *el-Müktebes mine'l-lehecâti'l-'Arabiyye ve'l-Kur'âniyye*. Kahire: Mektebetü'l-Kahire, 1978.
- Müberred, Ebü'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber b. Umeyr. *el-Kâmil*. nşr. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahîm. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, 1417/1997.
- Orbitingteapot. "The cardinal vowels with Daniel Jones". *YouTube*. Yayın Tarihi 14 Aralık 2007. <https://www.youtube.com/watch?v=6UIAe4p2I74>
- Özbalıkçı, M. Reşit. "Sibeveyhi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/131. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

- Sehâvî, Ebü'l-Hasen Alemüddîn Alî b. Muhammed b. Abdissamed. *Cemâlü'l-kurrâ' ve kemâlü'l-ıkrâ'*. thk. Mervân el-Atıyye-Muhsin Ferâbe. Dimeşk: Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs, 1997.
- Sîbeveyh, Ebû Bişr Amr b. Osmân b. Kanber. *el-Kitâb*. thk. Abdüsselam Muhammed Harun. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 2013.
- Soydemir, İbrahim. "11- Hud Suresi İsmail Biçer 4k". *YouTube*. Yayın Tarihi 16 Eylül 2019. <https://www.youtube.com/watch?v=-VPh7gDBlwU>
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Ḳur'ân*. thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahim. Kahire: el-Hey'eutu'l-Mırsiyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, 1394/1974.
- Şelebî, Abdulfettah İsmail. *Fi'd-Dirâsâti'l-Ḳurâniyye ve'l-luğaviyye el-imâletü fi'l-ḳırââti ve'l-lehecâti'l-'Arabî*. Beyrut: Mektebet'l-Hilâl, 1429/2008.
- Tayyân, Muhammed Hasan. "el-Ḳırââtü'l-Ḳur'âniyye ve 'alâkatühâ bi'l-eşvâti ve'l-lehecât". *Mecelletü'l-Mecma'i'l-lugati'l-'Arabiyye bi Dimeşk* 72/2 (1992), 296.
- Toprak FM. "Ramazan Pakdil-12.Cüz(Hatim)". *YouTube*. Yayın Tarihi 20 Mart 2019. <https://www.youtube.com/watch?v=CpL63Mj1bYw&t=17s>
- Toraman, Recep. "Kur'an-ı Kerim 226. sayfa (çok yavaş okuyuş)". *YouTube*. Yayın Tarihi 18 Nisan 2015. <https://www.youtube.com/watch?v=Ib3uWzqb-6U>